

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.37>

КОВАЛЕНКО А.В.

**КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ COVID-19 НА САМОГУБСТВА
ЗАХВОРИЛИХ ТА НАСЛІДКИ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ****CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF COVID-19 ON SUICIDE
AND THE CONSEQUENCES OF THE GLOBAL CORONAVIRUS PANDEMIC**

Метою статті є дослідження та наведення прикладів скоєння самогубств захворілими в Україні та світі, їхню кримінологічну характеристику та пояснення можливих наслідків світової пандемії коронавірусу на злочинність загалом. Стаття присвячена розгляду питання впливу коронавірусної інфекції на вчинення суїцидів хворими цією хворобою, а також дослідженню наслідків світової пандемії коронавірусу на злочинність. Автор статті також розбирається із місцем, особливостями та характерними рисами людей, що скоюють самогубства через хворобу. У статті звертається увага читачів на те, що коронавірус наразі має вплив на всю діяльність людини, починаючи від роботи, навчання, закінчуючи відпочинком й свободами звичайних людей. Експерти всього світу стурбовані наслідками пандемії коронавірусної інфекції, до яких безсумнівно відноситься небезпека вчинення самогубств, зокрема такий плачевний результат може бути викликаний ізоляцією, страхами, економічними ризиками, тощо. В статті наведено приклади скоєння самогубств захворілими в Україні та у світі, їхню кримінологічну характеристику та пояснення можливих наслідків світової пандемії коронавірусу на злочинність загалом. Автором зазначено як саме вражає людський організм коронавірусна інфекція, а також наводяться стани, які викликає хвороба, це зокрема киснева недостатність та порушення центральної нервової системи головного мозку. Зазначається, що саме через ці причини цілком психічно здорові люди мають думки про скоєння самогубства. Невтішним фактом також є інформація щодо зросту шансів розвитку хвороб Альцгеймера й Паркінсона, а також шизофренії у тих, хто перехворів на COVID-19. Зважаючи на карантинні заходи, наразі змінюються кількісні й якісні показники великої кількості злочинів. В межах статті автор також виокремив прогнози у злочинності для держав, де запроваджено карантин. Як підсумок в статті запропоновано задля збереження психічного здоров'я суспільства, проводити цілеспрямовану роботу, яка була б націлена на профілактику порушень психіки пацієнтів, що хворіють на коронавірус, а також на мінімізацію негативних наслідків на людський організм, нервову систему та психіку людини в умовах пандемії COVID-19.

Ключові слова: коронавірус, вплив COVID-19, світова пандемія, самогубство, захворілі, кримінологія.

The aim of the article is to study and give examples of suicides by patients in Ukraine and the world, their criminological characteristics and explain the possible consequences of the global coronavirus pandemic on crime in general. The article is devoted to the impact of coronavirus infection on suicide by patients with this disease, as well as to the consequences of the global coronavirus pandemic on crime. The author of the article also puzzles out the place, characteristics and feature of people who commit suicide due to coronavirus illness. In the article it is drawn the attention to the fact that the coronavirus currently has an impact on all human activities, from work, study, ending with the rest and freedoms of ordinary people. Experts around the world are concerned about the consequences of the coronavirus pandemic, which undoubtedly include the danger of committing suicide, in particular, such a deplorable result can be caused by

isolation, fears, economic risks, etc. It is provided the examples of suicide by COVID-19 patients in Ukraine and in the world, their criminological characteristics and explained the possible consequences of the global coronavirus pandemic on crime in general. The author noted how coronavirus infection affects the human body, as well as stated that the coronavirus causes (oxygen deficiency and disorders of the central nervous system of the brain). It is for this reason that completely mentally healthy people may have thoughts about committing suicide. A disappointing fact is also information about an increase in the chances of developing Alzheimer's and Parkinson's diseases, as well as schizophrenia in those who have had COVID-19. Taking into account quarantine measures, the quantitative indicators of numerous crimes are changing in the world. The author also highlighted forecasts in crime for countries where quarantine has been introduced. As a result, it is proposed in the article to carry out targeted work to preserve the mental health of society, which would be aimed at preventing mental disorders of coronavirus patients, as well as minimizing the negative consequences on the body, nervous system and human psyche in the context of the COVID-19 pandemic.

Key words: *coronavirus, COVID-19 impact, global pandemic, suicide, sick, criminology.*

Постановка проблеми. В сучасному світі відбуваються істотні зміни. Коронавірус наразі являє собою найбільш важливу новину. Дана подія має вплив на життя кожної людини, адже дні й буденність змінилися новинами стосовно кількості хворих, продовженням локдаунів, запровадженнями нових обмежень, тощо. Наразі в світі справжня епідемія, яку можна охарактеризувати великим розповсюдженням вірусу по всіх країнах світу та континентах, а також браком колективного імунітету в людей, та ефективних засобів як профілактики, так і лікування цього захворювання. Коронавірус наразі має вплив на всю діяльність людини, починаючи від роботи, навчання, закінчуючи відпочинком, й свободами звичайних людей [1, с. 27].

Вже більше року, зокрема з середини грудня 2019 року, людство вчиться виживати в нових умовах пандемії вірусу SARS-Cov-2, що розпочалася з китайського місті Ухань (провінція Хубей), і досі триває. Ще у березні 2020 року Всесвітньою організацією охорони здоров'я офіційно було проголошено поширення коронавірусу всесвітньою епідемією (COVID-19) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання коронавірусу було оглянуто такими науковцями та дослідниками права, як: І. О. Бандурка, К. Л. Бугайчук, А. О. Гуцман, Т. Є. Дунаєва, А. В. Калініна, С. С. Ковальова, О. М. Литвинов, О. П. Світличний, В. В. Фрончко, тощо. Взагалі питання коронавірусу є досі не дослідженим повністю, а питання самогубства взагалі можна досліджувати тільки із плином часу, оскільки дані щодо самогубств розповсюджуються різними країнами через декілька років. Як зазначає професор з Віденського медичного університету Томас Нідеркротенталер: «ми просто поки знаємо небагато про вплив коронавірусу на самогубства». Проте він вважає, що пандемія має серйозний вплив на попередження суїцидів [3].

Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання впливу COVID-19 на самогубства захворілих та наслідків світової пандемії коронавірусу набуває все більшої актуальності. Брак інформації та досліджень в сфері питання впливу COVID-19 на самогубства захворілих в Україні зумовлює потребу в подальшій науковій розробці даної проблематики. Однак наразі українськими вченими досі не приділялося багато уваги питанню вивчення впливу COVID-19 на самогубства захворілих та наслідки світової пандемії коронавірусу. Відтак, задля дієвої протидії розповсюдженню негативних наслідків як самого вірусу, так і обмежень, пов'язаних із пандемією у всьому світі, до мети даної статті відносимо чітке дослідження та наведення прикладів скоєння самогубств захворілими в Україні та світі, їхню кримінологічну характеристику та пояснення можливих наслідків світової пандемії коронавірусу на злочинність загалом.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до дослідження та подання основного матеріалу статті, варто зазначити, що пандемія COVID-19 стала справжнім випробуванням для кожної людини у всьому світі. Велика кількість людей втратила роботу у зв'язку із пандемією, окрім цього, карантин, що було запроваджено аби протидіяти розповсюдженню вірусної інфекції, й правила соціального дистанціювання, загострюють самотність й викликають депресивні стани [4].

Соціальна дистанція та її дотримання майже рік є найосновнішим правилом пандемії COVID-19. І ніхто не може сказати як довго буде тривати така ситуація та коли ж відмінять це правило. У зв'язку із цим, люди, які роздумують про самогубство, вимагають як раз протилежного:

безпосереднього контакту з людьми. Експерти по всьому світу стурбовані наслідками пандемії коронавірусної інфекції, до яких безсумнівно відноситься небезпека вчинення самогубств, зокрема такий плачевний результат може бути викликаний ізоляцією, страхами, економічними ризиками, тощо [3].

Як вважає кандидат психологічних наук, медичний психолог, адіктолог й експерт з психологічної кібербезпеки Наталія Бугайова, до причин суїцидальних дій пацієнтів, хворих коронавірусом, можна віднести розлади психічного й неврологічного характеру, як то: психоз, спровокований гіпоксією, інтоксикацією; виникнення мікротромбозів, тощо; індукціювання; стрес, що викликаний переживаннями й побоюваннями реанімаційної терапії інтенсивного типу; страх інвалідизації; проблеми фінансової природи, що не дадуть змоги сплачувати кошти за лікування; брак підтримки близькими; страх померти самотнім, тощо [5].

Нижче спробуємо зрозуміти як саме вражає людський організм коронавірусна інфекція. Як зазначає професор, завідувач кафедрою анестезіології та інтенсивної терапії Харківської медакадемії післядипломної освіти Володимир Корсунов, зважаючи на те, що основним елементом ураження коронавірусної інфекції є внутрішнє вистилання людських судин (ендотелі), то SARS-Cov-2 має надпотужний негативний вплив на всі органи людини, оскільки судини в людей є скрізь – як в голові, мозку, легенях, у серці, нирках, печінці, шлунково-кишковому тракті, тощо. І хоч вірусом не вражаються всі органи, проте ним викликається реакція імунної системи людини, у котрої організм самостійно не зміг локалізувати SARS-Cov-2 в межі носоглотки. Всякий без виключень орган може пошкодитись, а його функція порушитись через вірус. В залежності від уражених ділянок органів, виникають ті або інші прояви хвороби. Дані процеси мають назву ковідна енцефалопатія. Даним терміном охоплюється маса станів, що пов'язані з порушенням центральної нервової системи головного мозку – від проблем із свідомістю, збудженням, комою, інсультами, агресією, страхом смерті до думок про самогубства чи до суїцидальних дій – пояснює професор В. Корсунов [6].

Суїцидальні настрої при коронавірусній хворобі обумовлюються реакцією психіки на пандемію, порушеннями психіки у пацієнтів через захворювання на коронавірус й «постковідний» синдром. Таку поведінку можуть спровокувати також інші причини. Тому вважати, що суїцид при хворобі коронавірусом можуть скоїти виключно психічно невірні особи – абсолютно помилково. Працівниками медицини відмічається, що коронавірусом вражаються судини людської центральної нервової системи та головного мозок. Саме через ці причини цілком психічно здорові люди мають думки про скоєння самогубства.

Так, в Україні вже виникали випадки самогубства у медиків, пов'язаних із COVID-19 чи у пацієнтів, хворих на коронавірус. Восени минулого 2020 року в нашій державі відбулася хвиля суїцидів, що можна так чи інакше пов'язати з COVID-19. Розпочнемо з 14.09.2020, коли у м. Харків з вікна власної квартири викинувся 40-річний відомий лікар-педіатр Олег Басілайшвілі, що нещодавно був виписаний з лікарні після лікування від коронавірусу. SARS-Cov-2 чоловіком було перенесено в середній тяжкості, певний відрізок часу лікар перебував в реанімації. Олег Басілайшвілі мав власну клініку, будував плани на відкриття наступної. У чоловіка була прекрасна сім'я [5, 6].

Із різницею в день, 21 та 22 вересня 2020 року в Київській лікарні № 4, що має статус опорної по боротьбі з COVID-19, два чоловіка 68-ми та 42-х річного віку, котрі перебували на стаціонарному лікуванні від коронавірусу, покінчили із життям самогубством, вистрибнувши з одного вікна. Після падіння проводилися заходи реанімації, проте безуспішно, чоловіків не вдалося врятувати [7].

09.10.2020 року у м. Дніпро у своїй квартирі застрелився з травматичної зброї 45-річний офіцер запасу, лікар-анестезіолог лікарні ім. Мечникова. Причиною вкорочення собі віку стала підозра на коронавірус, він отримав позитивний тест на COVID-19 [8].

О четвертій годині ранку 19.10.2020 в Києві в Олександрівській лікарні черговий випадок самогубства стався із 60-річною жінкою. Пацієнтка скинулася з вікна на 4-му поверсі інфекційного відділення лікарні. Три години пацієнтку намагалися врятувати, але о 7-й ранку жінка померла в реанімації. В неї також було виявлено коронавірусну інфекцію [5, 6].

Наступного дня, 20 жовтня 2020 року, на себе наклав руки 68-річний чоловік. Він вистрибнув із вікна четвертого поверху лікарні № 8, що на Оболоні в Києві. Лікарями було підтверджено, що пацієнт лікувався від COVID-19: «Його стан не був критичним. Чоловік отримував у нас лікування, лежав у палаті з ще одним пацієнтом. Через 5-6 днів його б ми вже виписали. Але приблизно о 9:30 годині 20 жовтня він взяв і вистрибнув із 4 поверху. Врятувати його не змогли. Зараз у причинах розбирається поліція», – сказав заступник головного лікаря Богдан Ленень [6].

Ще один 69-ти річний чоловік, що перебував в реанімації з важкою формою коронавірусу, 25 жовтня 2020 року близько 9-ї години ранку викинувся з палати на четвертому поверсі реанімаційного відділення Харківського обласного диспансеру радіаційного захисту. Загиблий знаходився на апараті штучної вентиляції легень в реанімації. За словами директора установи Ірини Пирогової, пацієнт був спокійним та адекватним. Напевно суїцид стався через кисневу недостатність, на фоні гіпоксичного мозкового стану та психопатії [9].

Того ж дня ще один пацієнт лікарні здійснив спробу самогубства з вікна, проте його встигли втримати за ноги. Медичний персонал лікувальних установ каже, що певні пацієнти з коронавірусною інфекцією мають намір покінчити життя самогубством, ковтаючи таблетки, а знемагаючи від тяжкості хвороби, вночі просто знімають з себе кисневі маски чи висмикують трубки підключення до ШВЛ аби зупинити власні страждання та загинути [5].

І таких випадків не бракує по всьому світі. Так, варто згадати гучний випадок самогубства міністра державних фінансів у Німеччині у березні минулого року, що зневірився через економічний вплив коронавірусу [10]. На території Європи й США регулярно можна побачити новини про самогубства, котрі вчиняються лікарями й медсестрами. В Італії, провінція Ломбардія, м. Монца, медсестра відділення інтенсивної терапії лікарні Сан Джерардо Даніела Трещі, котрій було всього 34 роки, вчинила самогубство після діагностування в неї коронавірусу. Страх, що вона могла бути причетною до зараження інших людей та пацієнтів, і став причиною накладення на себе рук. А ось ще один випадок – в м. Нью-Йорк лікар 49 років Лорна Брін, котра очолила департамент швидкої допомоги в лікарні Манхеттена, вчинила суїцид через одержання тесту, що підтвердив наявність в неї COVID-19. Лорну відправили на самоізоляцію, проте психологічне виснаження, що жінка отримала на роботі, й хвороба стали причиною вчинення нею самогубства [5].

На думку лікаря-інфекціоніста Ольги Голубовської, дуже часто хворих не покидають думки про самогубство не лише через тривалість хвороби, а й у зв'язку із дією SARS-Cov-2 на нервову систему людини й через брак кисню [10].

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології НМАПО ім. П. Л. Шупика Галина Пилягіна вважає, що безпосередньо нестача кисню не призводить до самогубства. Коронавірус є достатньо складним захворюванням, що може протікати вкрай важко, іноді з неможливістю надати чи одержати відповідну допомогу. Все це може бути чинником, що викличе депресивний стан, наслідком котрого можуть стати думки щодо самогубства. Чи може нестача кисню (гіпоксія) стати причиною такого депресивного стану? Так, проте сама гіпоксія не може бути визнана прямим механізмом цього депресивного стану, що призводить до самогубства [10].

В рамках міжнародного медичного журналу (видавником є Оксфордський університет) було опубліковано статтю «Вплив пандемії COVID-19 на рівень самогубств». Так, було досліджено, що наразі вже є докази наявності у пандемії COVID-19 глибоких психологічних й соціальних наслідків та їх збереження найближчими місяцями, а то й роками. Коронавірус пов'язується з тривогою, страхом заразитися цим недугом, депресією й безсонням як у звичайних людей, так і у медиків. Підвищений ризик самогубства є у людей, що перехворіли цією хворобою (особливо у тих, хто перехворів у важкій формі). Невтішним фактом також є інформація щодо зросту шансів розвитку хвороб Альцгеймера й Паркінсона, а також шизофренії у тих, хто перехворів на COVID-19. До таких висновків прийшли бразильські науковці, котрі надіслали ці результати для обговорення до електронної наукової бібліотеки medRxiv. Як вважають дослідники, COVID-19 призводить до загибелі нейронів в корі мозку людини навіть у тих осіб, у кого хвороба протікала в легкій формі, більш того, навіть без симптомів недуги. Нейрони головного мозку помирають через те, що кров надто низько насичується киснем, що і зашкоджує мозку людини [6].

Варто зауважити, що наведені випадки самогубств та описані вище можливі причини суїцидальних настроїв хворих на COVID-19, не є безпосередніми доказами зв'язку коронавірусної пандемії й хвилі самогубств, оскільки шляхи, за допомогою яких можна пов'язати вірусні захворювання (зокрема і коронавірус) та випадки самогубства мають складний характер та вони досі достеменно не є вивченими.

Якщо казати про головне обмеження для людей в часи пандемії коронавірусу, то це безперечно режим «самоізоляції» (знаходження вдома), за якого людина може лишати місце проживання виключно через крайню необхідність. Іншими словами більшість населення повинна була змінити свій ритм життя на спокійніший, такий, що обмежується територією свого дому. Так, змінюються кількісні й якісні показники великої кількості злочинів. Карантинні заходи мали значний вплив на державну економіку. Пласт людей був звільнений зі своєї роботи у зв'язку із

різкою зупинкою великої кількості виробничих процесів, розірванням договорів, угод, порушеннями в роботі транспорту, тощо. Безробіття є причиною соціальної кризи, що тягне за собою зростання злочинності, особливо майнових злочинів.

На даний період часу можна виокремити наступні прогнози у злочинності для держав, де запроваджено карантин:

- збільшиться кількість порушень санітарних норм та приписів по запобіганню інфекційним хворобам й масовим отруєнням, що караються кримінальним законодавством (ст. 325 КК України [11]);

- додадуться випадки шахрайств, зокрема ті, що можна пов'язати з купівлею й продажем засобів індивідуального захисту (захисні маски, респіратори, антисептичні засоби, ліки, тощо), харчових продуктів, речей індивідуального вжитку, тощо за допомогою Інтернету, а також з поширенням «високоефективних ліків» від коронавірусної інфекції;

- розповсюдження ситуацій, пов'язаних із вандалізмом й мародерством, зокрема вночі, адже певні приміщення залишилися без відповідної (а іноді взагалі відсутньої) охоронної системи, а правоохоронним органам не завжди фізично вдається впоратись з додатковими проблемами;

- збільшиться кількість проявів кіберзлочинності – злочинцями так само обирається дистанційність в режимі роботи. В часи коронавірусу та карантину не виключені ситуації з поширенням таких видів шахрайств: злочинці можуть:

- розсилати смс й телефонувати громадянам стосовно державних компенсацій коштів, що були витрачені на процес лікування, придбання тестів задля визначення наявності COVID-19, тощо;

- розповсюджувати фейки аби поширити паніку й дестабілізацію ситуації в карантинних умовах;

- вчиняти шахрайські дії аби отримати особисті дані чи грошові кошти задля «продажу» медично-необхідних в умовах карантину речей (захисні маски, антисептики, медичне обладнання, тощо) [12];

- поширення домашнього насильства, насильницької злочинності, а також злочинів проти статевої свободи й статевої недоторканості, що вчиняються на побутовому ґрунті, адже велика кількість сімей через самоізоляцію перебуває в надмірному психологічному навантаженні, що веде до зазначених злочинних проявів;

- приріст злочинності, вчиненої в стані алкогольного сп'яніння, адже кількість спожитих алкогольних напоїв за час карантину збільшилася в рази (певні особи в алкоголі бачать порятунку від коронавірусу, дехто знімає стрес алкогольними напоями), тощо [13, С. 37-38].

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене можна дійти висновку, що звичайно, пандемія коронавірусу й карантин не могли б не мати вплив на суспільний психологічний стан. Окрім справжніх ризиків нової хвороби здоров'ю й життю людей, тотальний локдаун приніс із собою посилення самотності, тривоги й стресу, а також частішу депресію. А якщо додати до зазначеного спад економіки, безробіття, приріст в домашньому насиллі й зловживанні алкоголем, нестабільність ситуації й відчуття невизначеності – все це виявляється достатніми причинами погіршення стану людей, що мали раніше психічні розлади чи навіть сприяють їх розвитку у тих людей, що мають низьку стійкість до захворювань психіки.

Аби зберегти психічне здоров'я суспільства, варто проводити цілеспрямовану роботу, що була б націлена на профілактику порушень психіки пацієнтів, що хворіють на коронавірус, а також на мінімізацію негативних наслідків (що можуть бути виявлені згодом) на людський організм, нервову систему та психіку людини в умовах пандемії [5].

SARS-Cov-2, що являє собою загрозу здоров'ю людини, зробив «переворот» в звичному перебігу життя як законослухняного громадянина, так і злочинця. Наслідки карантину й локдауну ще довгий час будуть впливати на суспільне життя, зокрема, і на стан злочинності. Саме тому питання впливу COVID-19 як на психічне здоров'я людей, так і на злочинність в державі, має досліджуватися вітчизняними науковцями ретельніше.

Список використаних джерел:

1. Мухамедзянов А. І. Вплив пандемії коронавірусу COVID-19 на права, свободи і безпеку людини в інформаційній сфері // Матеріали науково-практичної студентської конференції : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; упоряд. Фурашев В. М., Петряєв С. Ю. Київ : Вид-во «Політехніка». 2020. С. 27–29 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ipp.kpi.ua/wp-content/uploads/2020/08/3бipник-від-12.05.pdf>

2. Пандемія корона вірусної хвороби 2019 // Вікіпедія: віл. енцикл. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пандемія_коронавірусної_хвороби_2019
3. Самогубства у часи пандемії: соціальні обмеження загострюють проблему. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/samohubstva-u-chasy-pandemii-sotsialni-obmezhenia-zahostriuiut-problemu/a-54878133>
4. Через пандемію коронавірусу в світі може зрости кількість самогубств – The Economist – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/WORLD/cherez-pandemiju-koronavirusu-v-sviti-mozhe-zrosti-kilkist-samohubstv-the-economist.html>
5. Чому хворі на COVID-19 вчиняють самогубства: психологиня розповіла про вплив коронавірусу на психіку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://coronavirus.tsn.ua/chomu-hvori-na-covid-19-vchinyayut-samogubstvo-psihologinya-rozpozvila-pro-vpliv-koronavirusu-na-psihiku-1659371.html>
6. У лікарнях Києва зафіксували хвилю самогубств через COVID-19. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://4studio.com.ua/koronavirus/u-likarnyah-kyyeva-zafiksuvaly-hvylyu-samogubstv-cherez-covid-19/>
7. У Києві розбилися два чоловіки, вистрибнувши з вікна лікарні для хворих на COVID-19. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/incidents/samogubstva-v-likarni-4-dva-choloviki-rozbilisya-na-smert-novini-kiyeva-11155517.html>
8. У Дніпрі застрелився лікар через підозру на коронавірус. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dyvys.info/2020/10/09/u-dnipri-zastrelyvsya-likar-cherez-pidozru-na-koronavirus/>
9. На Харківщині з вікна лікарні викинувся пацієнт з коронавірусом. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dilovyi.info/na-kharkivshchyni-z-vikna-likarni-vykunvsia-patsient-z-koronavirusom/>
10. Самогубства хворих на COVID-19 у Києві: Як коронавірус впливає на психіку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/koronavirus/covid-19-ta-samogubstva-chi-e-zvyazok-202010231233676>
11. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-П / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
12. Кіберполіція розповідає про типові випадки шахрайства під час корона вірусу. *Кіберполіція* : офіц. сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberpolice.gov.ua/article/kiberpolicziya--rozpovidaє-pro-typovi-vypadky-shahrajstva-pid-chas-koronavirusu-1820/>
13. Калініна А. В. Вплив світової пандемії коронавірусу на стан злочинності // 36. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака. Харків, 2020. С. 3–38. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://visnikkau.webnode.com.ua/_files/200002024-7e3217e323/36ірінник%2023.04.2020%20\(15.04.2020\).pdf](https://visnikkau.webnode.com.ua/_files/200002024-7e3217e323/36ірінник%2023.04.2020%20(15.04.2020).pdf)